

estudis i documents XXXIV

almaig

comissió de publicacions de la nostra terra

600

ANYS

FIRA

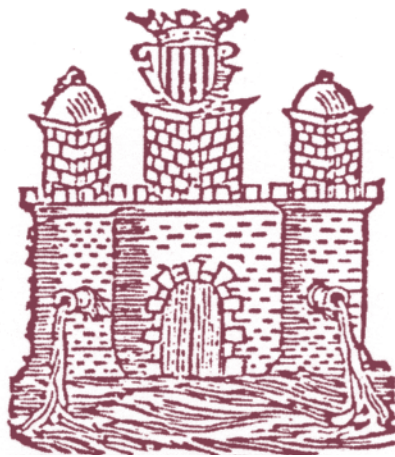
D'ONTINYENT

almaig

Estudis i documents
Núm. 34

Ontinyent 2018

La Nostra Terra

PRÒLEG Antoni Ferrando Francés	5	ELS RIURAU, UNA ARQUITECTURA VALLDALBAIDINA OBLIDADA Carlos Fuster Montagud	124
L'ARXIU FOTOGRÀFIC DE JUAN CALVO La Nostra Terra	9	LES PINTURES MURALS DEL PALAU CASTELL DE LLUXENT Aurora I. Rubio Mifsud- M ^a Antònia Zalbidea Muñoz	131
ELS EXPÒSITS DE LA VALL, S. XVII: 1600-1700 M ^a Luisa Plà Tormo	17	REFLEXIONS AL VOLTANT DE L'HIMNE D'ONTINYENT Daniel Ferrero Silvage	137
1918: ONTINYENT FA CENT ANYS... Alfred Bernabeu Sanchis	30	REFLEXIONS SOBRE EL POBLE NOU. HABITAR EL RAVAL Associació d'Arquitectes d'Ontinyent	142
LA TRADICIÓ BANDÍSTICA A QUATRETONDA (1865-1942) Frederic Oriola Velló	37	RECUPERANT LES TOMATES TRADICIONALS DE LA VALL D'ALBAIDA Figàs, M.r. - Prohens, J. - Soler, S.	151
EL CASTILLO DE FIESTAS DE MOROS Y CRISTIANOS OBSEQUIO DEL CONDE DE TORREFIEL. 1918-1935 Rafael A. Gandía Vidal - Rafa Gandía Borredá	48	UNS GOIGS A LA CONCEPCIÓ PURÍSSIMA DE MARIA SANTÍSSIMA D'ONTINYENT (SEGLE XVII): EDICIÓ I NOTES Emili Casanova	157
MANUEL VIDAL SORIANO (1896-1961). L'HOME I EL SEU TEMPS Kike Mollá i Vidal	54	D. EMILIO BENAVENT ESCUÍN (1914-2008) Rafael Benavent	163
UN VEÍ D'ONTINYENT MOR EN LA FOGUERA, EXECUTAT PER LA SANTA INQUISICIÓ, EN 1588 Ignacio Gironés Guillem	62	LA CANÇÓ POPULAR A AIELO DE MALFERIT Eric Nadal	167
LA "CUCARATXA" DE 1918 A AIELO DE MALFERIT I BOCAIRENT M ^a Jesús Juan - Mariló Sanz - M ^a Josefa Sempere	70	LOS CONTEXTOS DE JOAQUÍN JOSÉ CERVINO (1817-1883) Cecilio Alonso Alonso	173
EL BOCAIRENT SUBTERRÀNEO. ALCAVORS Y FUENTES: MASÍA LA LLOMA. AÑO 1680 (2ª PARTE) Rafael Doménech Domínguez	81	JOSEP FRANCÉS PASTOR (1880-1957), ALCALDE DE LA POBLA DEL DUC (1920-1923 I 1930-1931). NOTES HISTÒRIQUES I RECORDS FAMILIARS I PERSONALS DEL SEU NET Antoni Ferrando Francés	180
UNA PASSEJADA PER L'HEMEROTECA DE FINALS DEL SEGLE XIX: EL CÒLERA MORBO A LA PUEBLA DE RUGAT (1890) Moisés Tormo Martínez	86	SENYORS I LLAURADORS. BENISSUERA DE LA CONQUESTA CRISTIANA AL SEGLE XX Vicent Terol i Reig	193
LA DESIGUALTAT D'INGRESSOS A BOCAIRENT (1730-1833) Mònica Garcia - David Mahiques	104	LA SITJA ENEOLÍTICA DE VENCINILL-1 (ONTINYENT) Agustí Ribera - Josep Pascual Beneyto Maria Barberà - Joan Manuel Belda	201
EL EJÉRCITO REPUBLICANO SE DESPLIEGA EN LA VALL D'ALBAIDA. (GUERRA CIVIL - 1938-1939) Raúl F. Vidal Porta	110		

La Nostra Terra no assumeix necessàriament les opinions dels autors

Edita: **LA NOSTRA TERRA**

Direcció: **Manuel Requena Collado**
José Luis García Vidal

Portada: **Jaime Bernabeu Galbis**

Disseny i maquetació: **Valentí Bataller Vegas**

Dep. legal: **V-4510-2005**

ISSN: **1139-2487**

Consell de redacció:

Ignasi Gironés Sarrió
Alfred Bernabeu Sanchis
Fernando Lliso Bartual
José Gandía Montés
Joanma Belda Sanchis
Ignasi Úbeda Morales
Emili Casanova Herrero

Imprimeix: **ENCARTE impresión digital**

LA FIRA
ONTINYENT

ANIVERSARI
600
ANIVERSARI

PRÒLEG

És admirable la dedicació, la constància, l'amor a la terra i a la cultura de totes les persones que, des de fa trenta-quatre anys, ens han estat oferint les pàgines d'*Almaig* a valldalbaidins i a valencians en general. Són pàgines de gran qualitat científica i humana, que honoren tot l'equip de redacció i tots els col·laboradors que la fan possible. Dit això, és pertinent destacar que la revista ha nascut en una ciutat amb vocació d'exercir de capital de la trentena llarga de municipis que conformen la comarca, ja que ha reeixit a fer-se present en tota la Vall, i és de tota la Vall que procedeixen les aportacions que omplien les seues pàgines. I ho fa amb articles que ben sovint són fruit de la col·laboració entre diversos investigadors. Tot un exemple de sinèrgies compartides!

Per això, quan se'm convidà a fer aquest pròleg, a mi, que procedisc per banda paterna de Benicolet, on vaig nàixer, i per banda materna de la Pobla del Duc, poblacions situades a l'est de la Vall, no vaig dubtar un sol moment d'acceptar la invitació. Per a mi era també una manera de solidaritzar-me amb els objectius territorialment integradors de la revista i, sobretot, amb les persones que la duen endavant.

La nostra comarca és humanament i paisatgísticament molt unitària i comparteix un valencià quasi idèntic. Dic 'quasi', perquè als valldalbaidins orientals com jo, només ens crida l'atenció la caiguda de la *t* del grup final *-nt* entre els valldalbaidins occidentals, que converteix *mirant-ho*, per exemple, en *miran-ho*, variant fonètica que és fins i tot objecte d'un malnom al meu poble (el "tio Miranho"). Ara bé, la comarca és territorialment allargassada i diversa des del punt de vista econòmic i demogràfic. Més industrial i amb poblacions més importants, la part occidental; més agrícola i amb poblacions més petites, la part oriental. El sector oriental de la Vall es veu atrapat entre la proximitat geogràfica i econòmica de Xàtiva i Gandia i una capitalitat situada a l'extrem occidental de la Vall. Així no és fàcil la cohesió de tota la comarca, que deriva sobretot del contacte i de les transaccions freqüents entre tots els seus habitants.

És cert que en els darrers temps ha disminuït sensiblement la poca comunicació entre els sectors oriental i oc-

cidental de la Vall. Aquesta situació era prou generalitzada entre la gent com jo, quan érem joves i no tan joves. Si se'm permet una expansió personal, confessaré que no vaig posar els peus a Ontinyent fins als 27 anys, quan vaig ocupar la càtedra d'anglès al seu Institut d'Ensenyament Mitjà (1974-1977). Hui s'ha corregit, en part gràcies a l'acció administrativa. Estic pensant, per exemple, en la Mancomunitat de Municipis de la Vall d'Albaida. Així i tot, cal denunciar que persisteix el problema de la falta d'unes bones comunicacions viàries. És un problema que la nostra comarca comparteix amb la resta d'àrea central del País Valencià, i no sols per l'escassa presència del ferrocarril. Falten més i millors carreteres, sobretot en direcció est-oest o viceversa.

Calen, per tant, tots els esforços possibles per a articular millor els vincles i les relacions entre totes les zones de la Vall d'Albaida. Tots han de ser benvinguts. I l'exemple d'*Almaig* n'és sens dubte un dels més emblemàtics.

Una de les grans virtuts de la revista és que, en publicar "estudis i documents" sobre la Vall d'Albaida, les persones que s'hi interessen poden trobar notícia de les recerques més recents, conèixer millor la realitat històrica i humana de la Vall, compartir les preocupacions que els seus investigadors i estudiosos manifesten i contactar amb ells i elles des de la proximitat física. Ja sabem que hui les xarxes socials faciliten ràpidament i eficaçment eixos contactes. Ara bé, amb el consumisme aclaparador de productes digitals –altrament un avanç tecnològic i cultural innegable–, correm el perill de perdre el plaer de la lectura dels textos ben impresos. O, dit d'altra manera, correm el perill de privar-nos del plaer sensorial de veure i tocar un producte tangible i singular, identificable amb llocs pròxims i gent nostra. Hem de reivindicar el plaer de la lectura sobre paper. I hem de cuidar la qualitat de la lletra impresa. Crec que l'equip d'*Almaig* n'és ben conscient i, dins de les limitacions econòmiques i de les inversions en temps que comporta hui en dia portar endavant un producte imprès, ha sabut adaptar-se a les expectatives dels seus lectors, habituals i potencials, i ha reeixit a oferir-nos uns continguts variats, sempre interessants, majoritàriament en valencià, amb un paper de qualitat i un

disseny acurat, que ha anat evolucionant conforme els gustos del temps.

El número que ara tenim a les mans, amb una portada de Jaime Bernabeu Galbis dedicada al sisé centenari de la Fira d'Ontinyent, s'obri amb la selecció d'imatges de l'Arxiu fotogràfic Juan Calvo que ens ofereix La Nostra Terra. És un número ric en aportacions i divers en temes. Des del punt de vista de la representativitat geogràfica, Ontinyent hi ocupa un lloc preeminent, com no podia ser d'altra manera, però també les diferents zones de la comarca, a través de les seues poblacions, hi són ben representades: Bocairent, Quatretonda, Aiello de Malferit, la Pobla del Duc, Llutxent, Benissuera i els petits pobles orientals de la Vall. Es confirma així una vegada més la voluntat vertebradora de la revista, sempre atenta a encabir la diversitat quant a centres d'interés i quant a nuclis de població. L'adhesió a la llengua del país es manifesta en la presència del valencià en el 80% dels articles. Pel que fa a les col·laboracions, és rellevant assenyalar que va corregint-se la desproporció entre dones i homes. Si passem als temes que s'hi tracten, observarem quatre grans àrees: a) les tradicions populars, b) la vida social i econòmica, c) les belles arts i l'arqueologia, i d) els nostres personatges.

En relació a les tradicions populars, Alfred Bernabeu Sanchis ens retrotrau a "1918. Ontinyent fa cent anys"; Frederic Oriola ens ofereix un panorama de "La tradició bandística a Quatretonda (1865-1942)"; Rafael A. Gandia Vidal i Rafel Gandia Borredà aporten un recorregut històric sobre les tradicions festives d'Ontinyent amb "El castillo de Fiestas de Moros y Cristianos. Obsequio del conde de Torreñel (1918-1935)"; Daniel Ferrero Silvega ens convida a fer unes "Reflexions i proposta per a l'Himne d'Ontinyent"; i Emili Casanova ens regala "Uns goigs a la Concepció puríssima de Maria Santíssima d'Ontinyent (segle XVII): Edició i notes".

En relació als diferents aspectes de la vida social i econòmica del passat, María Luisa Pla Tormo documenta minuciosament "Els expòsits de la Vall al segle XVII"; Ignacio Gironés Guillem exhuma el procés judicial com a conseqüència del qual "Un veí d'Ontinyent mor en la foguera, executat per la Santa Inquisició, en 1588"; Maria Jesús Juan Colomer, Mariló Sanz Mora i María Josefa Sempere Doménech examinen l'epidèmia de "La 'cucaracha' de 1918 a Aiello de Malferit i Bocairent"; Moisés Tormo Martínez ens convida a "Una passejada per l'hemeroteca de finals del segle XIX: el còlera morbo a la Puebla de Rugat (1890)", que completa la informació que Jacob Mompó Navarro ens ha

ofert recentment en publicar i estudiar el dietari del metge poblà coetani Francisco Climent Pons; Mònica Garcia Boscà i David Mahiques Alberola estudien "La desigualtat d'ingressos a Bocairent (1730-1833)"; Raúl Vidal Porta ens reconstrueix com "El ejército republicano se despliega en la Vall d'Albaida (Guerra civil, 1938-1939)"; M. R. Figàs, J. Prohens i S. Soler reivindiquen l'agricultura ecològica a "Recuperant les tomates tradicionals de la Vall d'Albaida"; Èric Nadal s'endinsa en "La cançó popular a Aiello de Malferit", i Vicent Terol presenta una lluminosa panoràmica d'un dels pobles del Riu més antics en "Senyors i llauradors. Benissuera, de la conquesta al segle XX".

En relació al món de les Belles Arts i de l'arqueologia, Rafael Doménech Domínguez completa amb una segona part l'estudi d'"El Bocairent subterràneo, alcavors y fuentes: Masia la Lloma (año 1680)"; Carlos Fuster Montagud s'ocupa de "Els riurats, una arquitectura valldalbaidina oblidada", que encara era ben viva i operativa als pobles sud-orientals de la Vall abans dels anys setanta del segle passat; Aurora I. Rubio Mifsud i María Antonia Zalbidea Muñoz es fixen en "Les pintures murals del palau castell de Llutxent", situat al bell mig del poble, en procés de rehabilitació; l'Associació d'Arquitectes d'Ontinyent signa unes "Reflexions sobre el poble nou [d'Ontinyent]: habitar el Raval", i Agustí Ribera, Josep Pascual Beneyto, Maria Barberà i Joan Manuel Belda ens descobreixen les troballes de "La sitja eneolítica de Vencinill - I (Ontinyent)".

Quatre són els articles dedicats a evocar personatges de la Vall: Kike Mollá s'ocupa del pintor "Manuel Vidal Soriano (1896-1961)"; Rafael Benavent aporta la biografia de "D. Emilio Benavent Escuin (1914-2008)"; Cecilio Alonso recupera la figura del magistrat i lletraferit Joaquim Josep Cervino Ferrero a "Els contextos de J. J. Cervino"; i qui subscriu, parla de "Josep Francés Pastor (1880-1957), alcalde de la Pobla del Duc (1920-1923 i 1930-1931). Notes històriques i records familiars i personals del seu net".

Ara només em queda convidar-vos a assaborir les noves pàgines d'*Almaig*, felicitar l'equip de redacció per la seua tasca admirable i impagable i desitjar llarga vida a la revista i a totes les persones que la fan possible. És digne de remarcar el nombre i la diversitat de col·laboradors i col·laboradores que la revista reix a atraure!

Antoni Ferrando Francés
(Universitat de València, IEC, AVL)

almaig

Estudis i documents
Núm. 34

Josep Francés Pastor (1880-1957), alcalde de la Pobla del Duc (1920-1923 i 1930-1931). Notes històriques i records familiars i personals del seu net

Antoni Ferrando Francés - Universitat de València

Objectius

Aquest article té un propòsit doble: d'una banda, pretén donar compte de la vida i de l'actuació política del meu avi, Josep Francés Pastor (1880-1957), alcalde (1920-1923 i 1930-1931) i regidor (1934-1936) de la Pobla –aspectes pràcticament inèdits–, i, d'altra banda, evocar els records personals que, de xiquet, conserve d'ell i de la vida social i familiar al voltant seu –aspectes òbviament poc coneguts–. És, per tant, una recerca sobre una parcel·la de la història contemporània de la Pobla del Duc, feta a partir de l'escassa documentació que ens ha arribat, i ahora una memòria personal, que he mirat de completar i confirmar amb alguns testimoniats escrits i orals. El primer objectiu pot ser útil per a la reconstrucció de la memòria històrica de la Pobla, sobretot si tenim en compte la destrucció de la major part de l'Arxiu municipal. El segon, tot i que molt personal, pot ajudar a evocar com es vivia a la Pobla en les darreres dècades de la vida de Josep Francés Pastor.

He de confessar que, malgrat la meua afició a la història, no debades soc llicenciat en Filosofia i Lletres, mai no m'havia interessat per aquesta faceta política de l'avi. De fet, només la vaig conèixer quan ma mare, Anna Francés Martínez (1916-2012), filla menuda de Josep Francés Pastor, ho recordava de passada en alguna ocasió, fins i tot remarcant que son pare havia estat alcalde de la Pobla dues vegades, bé que sense precisar quan. Ho he documentat en aquests últims mesos. Un altre germà de ma mare, Josep Francés Martínez

(1907-1991), que va ser regidor de la Pobla en els anys cinquanta del segle passat, mai no tragué a conversació davant meu el passat polític de l'avi. Ni tampoc l'altra germana, Adelina Francés Martínez (1913-1989). La desaparició, per raons biològiques, de tots els fills i filles de Josep Francés Pastor i de la major part de les persones més pròximes de l'entorn familiar i veïnal m'ha privat en gran manera de la memòria oral directa. Compte, això sí, amb l'Arxiu familiar, pràcticament limitat a la documentació notarial, i amb els objectes heretats. Capficat en els quefers professionals de la filologia, prou que lamente ara no haver-m'hi interessat més enjorn. La família només conserva unes poques notes autògrafes de ma mare sobre els seus records personals. Així i tot, per a aquest treball encara he pogut aconseguir el testimoni oral d'alguns familiars i veïns molt majors.

La destrucció de la major part de l'Arxiu Municipal de la Pobla del Duc arran de les reaccions revolucionàries contra l'alçament militar del general Franco del 18 de juliol de 1936 fa realment difícil la recuperació de la memòria històrica dels anys previs a la guerra civil espanyola, que són els que corresponen als anys en què Josep Francés Pastor fou alcalde de la nostra vila. S'han destruït o han desaparegut els onze primers *Libros de Actas* de l'Ajuntament, nombrosos expedients de diversa mena i una part del registre civil. El primer *Libro de actas* que es conserva és el número 12, de 1935-1936. També es destruïren o desaparegueren nombrosos *cinque libri* de l'Arxiu Parroquial de la Pobla, molts protocols notarians, l'arxiu de la Soci-

edad Agrícola i de la Caja de Crédito Agrícola i part dels arxius i biblioteques privats més importants. S'han eliminat així fonts d'informació locals de primera mà que ens permetrien documentar i conèixer millor la vida política, social i econòmica de la Pobla d'abans de 1936.

També en falta molta, de documentació, a l'Arxiu de la Diputació de València (ADV), però la conservació de la còpia dels pressupostos municipals de 1919-1920, 1921-1922 i 1922-1923 (Secció H.2, expedients 2184, 824 i 2287 respectivament), de les actes de sorteig de “mozos” i dels expedients generals de Reclutament i Reemplaçament de Quintes, amb els certificats de pròrrogues, exempcions, etc. que s'hi relacionen (Secció B.1.8), permeten una mínima reconstrucció d'alguns aspectes de la història de la Pobla prèvia al colp d'estat del general Miguel Primo de Rivera, de 13 de setembre de 1923¹. Hi manquen els pressupostos de 1920-1921 i de 1923-1924. A partir d'aquest darrer any, no s'hi troba la documentació sobre els pressupostos municipals ni sobre els expedients militars. En canvi, hi ajuden, almenys per a la cronologia, els edictes de l'alcaldia publicats al *Boletín Oficial de la Provincia de Valencia* (BOPV), les poques informacions de la premsa coetània i alguna anotació de Josep Maria Capsir en el seu opuscle *El Santísimo Cristo de la Pobla del Duc* (1955), procedent en gran part del seu manuscrit *Efe-mérides. Parroquia de Puebla del Duc*.

Apunts biogràfics

Josep Francés Pastor nasqué a la Pobla de Rugat² el dia 1 de novembre de 1880.

Era fill de Josep Francés Boscà (1848-1890) i de Mariana Pastor Fayos (1849-1909). En la infantesa visqué unes experiències doloroses en un termini curt de temps: el 28 d'agost de 1889 moria el seu avi patern Blai Francés Bataller (1809-1889); el 18 d'octubre de 1889, la seua àvia paterna Rosa Boscà Fayos (1812-1889); el 21 de desembre de 1890, son pare Josep Francés Boscà, als 42 anys, i el 26 de desembre de 1890, son tio Blai Francés Boscà, als 46 anys. Així que Josep Francés Pastor tenia només 10 anys quan morí el pare.

Els pares, Josep Francés Boscà i Mariana Pastor Fayos³, en casar-se (1877), es van posar viure al carrer Nou, núm. 8, que era la casa pairal⁴, en companyia dels avis, Blai i Rosa, i dels altres fills d'aquests, Rafael i Vicent. La germana major, Vicenta Maria, ja s'havia casat amb Vicent Martínez Vidal, de malnom el Roig, i s'havia establert al carrer Nou, núm. 2, de Benicolet. Les relacions entre els Francés de la Pobla i els Martínez de Benicolet, per raons de negocis, ja venien d'abans d'aqueix matrimoni⁵.

Josep Francés Boscà i Mariana Mariana Pastor van dur al món la filla major Conxa el 8 de desembre de 1877. La necessitat de comptar amb una llar pròpia va portar la nova família, ja abans de 1880, a traslladar-se a una casa del carrer del Mesón o de l'Hostal, núm. 19, segurament adquirida pel pare. Ací nasqueren Josep (1880), Carme (1882), que morirà amb pocs anys, i Maria Blaia (1885), més coneguda com a Maria. Però, en virtut del testament dels avis paternos, Blai Francés i Rosa Boscà, de l'1 de febrer de 1889, la casa pairal dels Francés, situada en el carrer Nou, núm. 8, s'assignà a Josep Francés Boscà, amb la condició que havia de cuidar el seu germà discapacitat Rafael Francés Boscà⁶, i la casa contigüa, corresponent al núm. 6, que era també de Blai Francés Bataller, s'assignà al fill major, Blai Francés Boscà, casat amb Maria Vañó, que ja hi vivia i que va refer⁷.

En morir aquell mateix any 1889 tant Blai Francés com Rosa Boscà, el seu fill Josep Francés Boscà, amb tota la família –dona i tres fills–, tornà al carrer Nou, núm. 8. Però Josep Francés Boscà a penes pogué gaudir de la casa paterna, ja que, segons hem vist, moria a l'any següent. A partir de llavors, Josep Francés Pastor visqué, per tant, amb sa mare Mariana i amb les seues germanes. Des de ben jove, hagué de fer-se càrrec de les propietats agrícoles dels seus pares i de son tio Rafael Francés Boscà, de les que sa tia Vicenta Maria Francés Boscà havia heretat a la Pobla i de les que va adquirir del seu tio matern Francesc Vicent Pastor Fayos. Quasi totes eren camps de vinya, però també n'hi havia d'ametlers i oliveres, entre els quals no faltaven les figueres, les carrasques, les pereres i les pomeres. Va heretar el malnom familiar de "Trena", perquè un dels seus avantpassats va ser l'últim poblà que va continuar posant-se la trena característica de la moda borbònica del segle XVIII. I, amb la casa, també heretà la imatge de sant Francesc d'Assís, tradicionalment conegut com a sant Francés, patró de la família⁸.

Josep Francés Pastor era alt, prim, de nas prominent i d'ulls verdosos. El 1906, amb 25 anys, es casà amb la seua cosina germana Adelina Martínez Francés⁹, de 20 anys, filla de Vicenta Maria Francés Boscà i de Vicent Martínez Vidal. Adelina era, com son pare, d'estatura mitjana, ampla de cos, de densa cabellera, nas curt i ample i ulls blaus. Degué facilitar el matrimoni el fet que Vicent Martínez Vidal tractava amb el seu futur gendre sobre el conreu dels camps poblans de la seua dona, Vicenta Maria. La germana major, Conxa, s'havia casat amb Joan Baptista Soler Semper¹⁰, i la germana menuda, Maria, passà a viure amb ella al carrer del Mesón. El 1907 nasqué el primer fill del matrimoni format per Josep i Adelina, Josep Francés Martínez (1907-1991), a continuació dos fills més, Daniel i Adelina, que moriren als pocs dies de de nàixer, i finalment Adelina (1913-1989), Anna (1916-2012) i Rafael (1921-1992), que de xiquet va contraure una forta meningitis, que el va discapacitar de per vida.

El 1909, morí la mare de Josep Francés Pastor, Mariana. El 1924, Josep enca-

Imatge de sant Francesc d'Assís, patró dels Francés, de la casa patrimonial del carrer Nou, hui propietat dels hereus de Josep Francés Esteve. Segle XVII. Fotografia de Salvador Climent per gentileza de Carme Monzó.

ra heretarà la tercera part dels béns de Blaia Pastor Fayos, germana de la mare¹¹. Era, dins la Pobla, un propietari agrícola mitjà, que hagué de valdre's de jornalers per a portar avant el conreu dels camps que posseïa o administrava a la Solana, Beniolit, Nul·les (o Lunes), Vega, el Camí de Benigànim, Benifumet (o la Font de l'Argent), la Bosca, les Sorts, el Trinet, l'Albacor, el Morer (o l'Estació), etc.

Des que es va casar, Josep Francés no deixà d'acompanyar freqüentment l'esposa i els fills a Benicolet per a estar-se amb els pares d'ella, Vicent Martínez i Vicenta Maria Francés, sobretot amb motiu de les grans celebracions religioses i de sant Vicent, que era el sant de sogre i sogra. Recordem que aquesta era germana de son pare. Anaven pel camí de Llutzent que eixia al costat de l'ex-convent dels Mínims.

Josep Francés era persona molt tractable. Ell i l'esposa mantenien molt bones relacions amb els seus veïns: els de la dreta eren el matrimoni Eleuterio Climent Pla i Rosa Francés Vañó, cosina germana; els de l'esquerra, Celestino Botella Artés i Rosa Perelló Garcia ("la tia Roseta"). Unes cases més a la dreta vivia un dels parents amb qui més es feia, el seu cosí germà Benjamí Pastor Calatayud, dos anys més jove que ell, casat amb Encarnació Ferrandis Pastor. Unes cases més a l'esquerra vivia l'ex-diputat nacional Frederic Guarner Jornet (1850-1926), casat amb Josefa Espí Calabuig, que era cap del Partit Liberal a la Pobla, amb qui mantenia bons lligams en el camp de la política municipal¹². No tenia altres aficions que la caça del tord i les trobades amb els amics, en les quals jugar a cartes ocupava un espai important. Era persona de bon caràcter. Estigué vinculat al Sindicat Agrícola.

Gràcies al suport de "don Federico", i també a la seua bonhomia, Josep Francés fou elegit alcalde de la Pobla en abril de 1920. Després del colp d'estat

del general Miguel Primo de Rivera, del dia 13 de setembre de 1923, la major part dels alcaldes "constitucionals" espanyols, entre els quals el mateix Josep Francés, foren substituïts, el mes d'octubre de 1923, per persones favorables al nou règim. Josep Francés no participà en la vida municipal durant la dictadura de Primo de Rivera ni s'afilià a la Unió Patriòtica, el partit creat pel dictador. En octubre de 1930, nou mesos després de la dimissió del general Primo de Rivera, produïda el 30 de gener de 1930, Josep Francés fou restituït en el càrrec d'alcalde, que exercí fins a les eleccions municipals del 12 de febrer de 1931, en què s'imposà una coalició republicano-socialista. La situació política revolucionària creada l'octubre de 1934 a Astúries i a Catalunya fou el pretext perquè el govern destituïra una bona part dels ajuntaments governats per l'esquerra, com era el cas de la Pobla, i substituïra interinament els càrrecs cessats per regidors de centredreta. Entre els regidors nomenats en aquesta ocasió hi havia Josep Francés, en representació del partit autonomista Dreta Regional Valenciana, liderada per Lluís Lúcia. Arran del triomf del Front Popular en les eleccions generals del 16 de febrer de 1936, el nou govern cessà el 24 de febrer la corporació interina i restituí l'elegida el 12 de febrer de 1931. Fou llavors que Josep Francés decidí abandonar definitivament la política.

Al·l'ini de la guerra civil que esclatà el 18 de juliol de 1936, Josep Francés i família visqueren atemorits com a conseqüència de la situació revolucionària creada. Tal com passava amb altres propietaris agrícoles mitjans, el cap de família hagué d'aportar les contribucions extraordinàries en diners que li exigia el Comitè del Front Popular, però se li respectà la propietat dels béns que posseïa. No era gran propietari. Discretament, emparejà en casa la imatge de sant Francesc d'Assís, i així evità que fora requisada i cremada com va ocórrer amb les imatges religioses d'altres cases del muni-

cipi. La proximitat del domicili familiar a l'església i al Trinet els permeté conèixer de prop "el asalto verificado por el pueblo en masa, con fecha 30 del pasado [mes de juliol], enardecido ante la intentona criminal fascista-militar que actualmente desangra a nuestra amada Patria, a la Iglesia Parroquial, [...], sacando e incendiando cuantos objetos y enseres encontraron"¹³, i veure la foguera encesa a tal efecte al Trinet o com les dones s'emportaven pel camí del darre-re-cases fardells amb la roba i els ornaments de la sagristia. El 18 de setembre de 1936 també pogueren veure com s'enduïen en cotxes els cinc capellans del poble o refugiats al poble que seran afusellats a l'endemà a l'eixida del port de Benigànim. El 24 d'octubre, Josep Francés hagué d'acollir en sa casa un matrimoni d'evacuats procedent de Medellín (Extremadura). Ell, José, l'ajudava en les faenes del camp; ella, Manuela, ajudava la seua dona Adelina en les faenes de casa. Requerits pel Comitè del Front Popular sobre el comportament de la casa d'acollida, els dos evacuats sempre informaren en sentit positiu. La gran, i comprensible, preocupació del matrimoni estremeny, que era analfabet, és que se'ls llegira les cròniques de la premsa sobre l'evolució de la guerra. La bonhomia de Josep Francés i probablement el bon record de quan fou alcalde assegurà una relativa tranquil·litat a la família, bé que al marge de la vida social més enllà de l'àmbit dels parents, amics i coneguts més pròxims. Una autoreclusió a casa que no evitava escopinades a les finestres de la façana en ocasió d'algun aldarull o manifestació. Un dels principals disgustos del matrimoni Francés-Martínez en temps de guerra és que, dos dies després de la mort de Vicent Martínez Vidal, pare d'Adelina, ocorreguda el 15 de gener de 1937, quan comptava 94 anys, no se'ls respectara la voluntat de guardar-li dol, en obligar la filla, Anita, a interpretar al Teatre Campoamor el paper femení principal de l'obreta de teatre *Temple y rebeldía*, de l'anarquista Ernesto Ordaz Juan¹⁴.

Després de la guerra civil, Josep Francés Pastor continuà al marge de la política. No s'afilià a Falange Española Tradicionalista (FET), com fou el cas d'una gran part de la dreta local, ni participà en la nova administració local franquista.

A pesar de les limitacions físiques, que l'obligaven a portar cenyida als llocs una faixa protectora, Josep Francés Pastor va continuar treballant la terra, sempre de manera tradicional i amb ajuda de jornalers. No conegué en la pràctica la mecanització de l'agricultura, però encara pogué apreciar el dinamisme econòmic que començà a experimentar la Pobla des de finals dels cinquanta amb l'exportació del raïm de rosetti i de vi. Mantingué sempre unes bones relacions amb familiars i jornalers. Li agradava congregar a casa els familiars amb motiu de la seua onomàstica. El matrimoni Francés-Martínez solia resar el rosari després de sopar, i sempre foren catòlics practicants. Josep Francés va morir la nit del 16 de gener de 1957, d'una parada cardíaca, mentre dormia, com a conseqüència d'una breu pneumònia.

El darrer alcalde de la Restauració

En el sistema de la Restauració, on s'alternaven el Partit Conservador i el Partit Liberal, era freqüent que els càrrecs locals organitzaren campanyes, fins i tot amb la compra de vots, per tal d'assegurar-se el control del poder local. I sovint recorrien a persones ben vistes com a candidats a alcalde per tal d'aconseguir els millors resultats electorals. Frederic Guarnier aconseguí que Josep Francés es presentara com a candidat del Partit Liberal a l'alcaldia de la Pobla en les eleccions municipals d'abril de 1920¹⁵. Josep Francés, amb 39 anys d'edat, les guanyà àmpliament i substituï així l'anterior alcalde, Joan Baptista Abargues Fayos, de 61 anys¹⁶.

El seu mandat com a alcalde "constitucional" durà fins a l'octubre de 1923, en què tota la corporació municipal fou

Josep Francés Pastor, amb la seua esposa Adelina Martínez i els seus fills Josep, Adelina i Anita, de 5, a principi de l'any 1921, sent alcalde de la Pobla. Arxiu familiar de la Pobla del Duc.

destituïda per orde de nou governador civil de València nomenat pel general Miguel Primo de Rivera, i en què passà a ser designat alcalde Francisco Climent Savall. Durant el seu mandat es produí una renovació parcial dels regidors, que afectà un parent seu, Salvador Pastor Esteve, però no el seu cunyat, Joan Baptista Soler (1872-1958), que des d'abans de 1920 i fins a les eleccions municipals de 1936 tingué un gran protagonisme polític municipal¹⁷.

Josep Francés Pastor no sols comptà amb el decidit suport de don Federico Guarnier, sinó també dels caps del Sindicat Agrícola (vinculat a la Federació de Sindicats Agrícoles de Llevant) i de la Caixa de Crèdit Agrícola de la Pobla. També es veurà recolzat pel diputat liberal Alexandre Bataller Boscà (1874-1931), ex-alcalde de la Pobla, que el 1921 fou elegit vicepresident de la Diputació de València. Els principals problemes de la població tenien a veure amb la

defensa dels interessos agrícoles (sobretot al voltant de la vinya) dels grans i mitjans propietaris de la Pobla, ja que la sua economia es basava quasi íntegrament en l'exportació del raïm i del vi. Josep Francés representava, per tant, una de les dues faccions polítiques que vetlaven per eixos interessos, la més moderada. La vila ja havia patit molt el 1910, el famós "any deu", amb motiu de la fil·loxera, que va fer malbé tots els ceps i s'hagueren d'arrancar. Les vinyes es replantaren, però els problemes amb l'exportació del raïm i del vi no cessaren. Recordem que Europa patí la primera guerra mundial el 1914-1918. Per tant, no és d'estranyar que Josep Francés es vinculara al Sindicat del Benicadell –un primer intent de crear una federació supralocal de sindicats agrícoles catòlics– i que les seues iniciatives com a alcalde s'encaminaren a la defensa dels viticultors. Així, el 19 de maig de 1921, Josep Francés Pastor, com a alcalde, Ladislau Soriano com a representant del Sindicat Agrícola, Josep Gomar Bort com a president de Societat Agrícola, August Bataller Boscà com a president de la Caixa de Crèdit Agrícola, i mossén Josep Garcia Suñer, com a representant de la Unió Obrera Catòlica, van ser elegits "por aclamación y entre estruendosas salvas de aplausos" en una "asamblea de fuerzas vivas" del poble com a delegats per a assistir a l'assemblea estatal que havia de celebrar-se a Madrid el 24 de maig de 1921, per tal d'aconseguir "las justas reivindicaciones de la viticultura nacional, completamente arruinada en estos momentos"¹⁸. I, efectivament, l'Ajuntament de la Pobla acordà delegar en el seu alcalde la participació en l'assemblea de "viticultores" que se celebrà a Madrid en la data prevista i a la qual va acudir Josep Francés¹⁹.

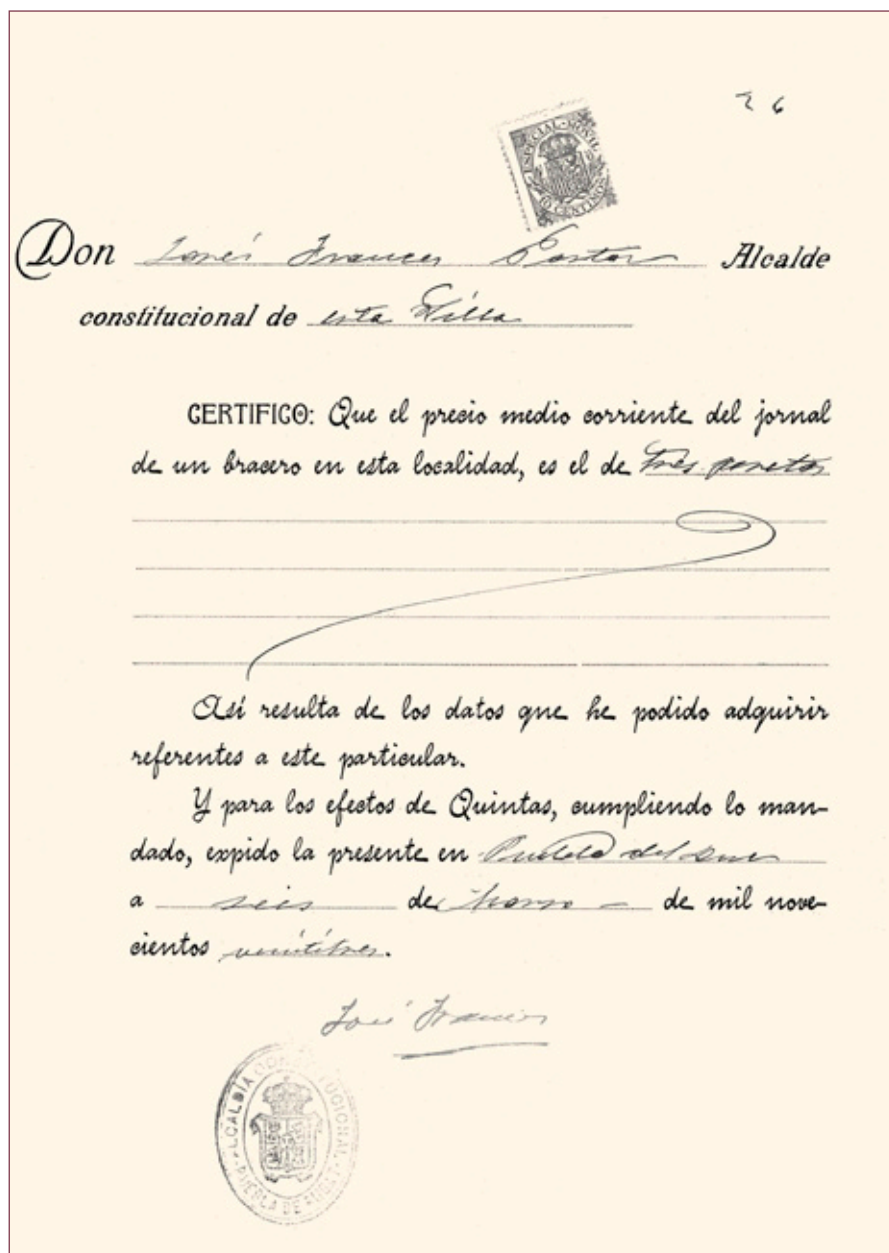
Gràcies a la conservació dels Pressupostos municipals de 1921-1922 i de 1922-1923, podem conèixer les activitats de l'Ajuntament durant el seu mandat com a alcalde. Llavors, els ajuntaments, a més de l'administració dels

immobles municipals, de la vigilància urbana i rural i de les funcions de representació institucional, tenien moltes competències sobre el sistema impositiu, la mediació laboral, l'orde públic, el sistema carcerari, el reclutament de "mozos" per al servei militar, l'escola pública, l'atenció mèdica, etc., que actualment són assumides per altres administracions.

A partir de les dades que ens ofereix aquesta documentació de l'ADP, sabem que la corporació que presidia Josep Francés hagué de gestionar amb fons públics el manteniment de la Casa de la Vila –que fou objecte d'una reparació el 1922 per valor de 1.586 pessetes–; l'edifici de les escoles, situat a la plaça de l'Església; la caserna de la Guàrdia civil i l'Hospici adjunt; l'Escorxador, situat al començament del camí de Benigànim –que fou reparat el 1922–; la casa abadia i la capella adjunta de la Divina Aurora; el cementeri nou, construït el 1890; el cementeri vell, situat en la partida de Vega; el Calvari, situat en la partida de Beniolit; un camp de terra de secà, situat en la partida del Morer, que correspon a l'Estació de ferrocarril; la poassa, situada en la partida de l'Hort –que el 1920 fou dotada d'un cobert–; el llavador públic de la partida del Tossal; el llavador públic de la partida de l'Hort, i el llavador públic denominat Tapets, de la partida de Vega. Una bona part de les despeses de l'Ajuntament era destinada al personal que en depenia: el metge titular de la vila –que llavors era Francisco Climent Pons–, el secretari de l'Ajuntament –que llavors era Teodoro Martí Monzó–, els guardes rurals i l'alguatzil. L'Ajuntament també s'havia de fer càrrec, entre altres despeses, del lloguer de la casa de Dolores Gomar Capsir "para habitación de D. José Colomer Richar, Maestro de Instrucción pública 1ª enseñanza de esta villa", del telèfon públic, de la instal·lació de la il·luminació elèctrica, del funcionament del rellotge del campanar i d'una contribució al manteniment de la presó del districte judici-

al, situada llavors a la capital, Albaida. I havia de dur a terme les gestions per al reclutament dels "mozos" que havien de fer el servei militar (allistament, talles, pròrrogues, exempcions, etc.)²⁰.

L'estreta connivència entre el poder polític, l'eclesiàstic i el militar, tret característic de la Restauració, es manifesta en els diversos capítols destinats a sufragar despeses de caire religiós i militar. L'Ajuntament, que era propietari dels bancs de l'església reservats a l'assistència de la corporació municipal, s'encarregava de pagar els ciris que usaven els regidors per a assistir a les processons dels patrons de la vila, sant Blai i el Crist de l'Empar, i a les principals celebracions religioses (incloent-hi Corpus i els sermons de Quaresma), així com la banda de música i els vols generals de campanes amb motiu de les festes dels patrons. Ja hem vist que també sufragava la casa abadia i la capella de l'Aurora. Una de les iniciatives de caire religiós que adoptà Josep Francés fou l'acord municipal de 6 de gener de 1921 sobre la declaració com a festiu del dia últim del Novenari al Crist. En paraules de Josep Maria Capsir, "a instancias de la Junta de la Cofradía [del Crist de l'Empar] y del señor Cura Ecónomo don Emilio Mompó, acordó por unanimidad el ilustre Ayuntamiento, bajo la presidencia del Primer Alcalde don José Francés Pastor, en sesión de 6 de enero de 1921, declarar fiesta popular el 11 de enero, día que termina el Novenario, con cuya declaración se interpretó el general sentir de los habitantes de la Puebla"²¹. Es consolidava així una celebració fixa durant el segon decenni del segle XX, la de l'11 de gener, que al segle XIX era encara variable. Entre les despeses pel concepte d'imprevistos de l'any 1921 figura el pagament de 150 pessetes per a tendes de campanya "como donativo, en obsequio al valiente Ejército Español que lucha en África defendiendo el honor nacional, a iniciativa de la Exma. Diputación provincial y Alcaldía de Albaida como cabeza de distrito".

Josep Francés Pastor, alcalde de la Pobla, certifica amb data de 6 de març de 1923, als efectes d'un expedient militar, que el preu mitjà del jornal corrent en la Pobla és de 3 pessetes. Arxiu de la Diputació de València, Secció B.1.8. Expedient de reclutament. La Pobla del Duc, 1923.

destituïa tot l'ajuntament de la Pobla, presidit per Josep Francés Pastor, i imposava com a alcalde Francisco Climent Savall, que anys abans n'havia estat regidor. També era destituït Alexandre Bataller, vicepresident de la Diputació de València. Com a suport polític de la dictadura de Primo de Rivera, és creà a l'estat espanyol la Unión Patriótica, que a la Pobla fou dirigida per Ladislao Soriano (1863-1941). Josep Francés es mantingué al marge de la Unión Patriótica, però el carrer Nou on vivia passà a dir-se Primo de Rivera.

La fallida de la Borsa de Nova York de 1929 provocà un gran trasbals mundial, que també afectà Espanya. Una de les seues conseqüències fou la dimissió de Primo de Rivera (30-I-1930), que fou substituït com a cap del Consell de Ministres per Dámaso Berenguer Fusté, tinent general de l'Exèrcit. S'inicià així la dictablana. El 19 de febrer de 1930, Heraclio Hernández cessava com a governador civil de la província de València i en lloc seu era nomenat Luis Amado y Reygondaud de Villebardet. El mes de març, aquest nou governador civil cessava Francisco Climent i designava alcalde Rafael Lluesma Gras, que llavors només comptava 29 anys²². No sabem si llavors es va oferir a Josep Francés la reposició en el càrrec d'alcalde i si aquest declinà

Recordem que el 1921 es va produir el desastre espanyol a Annual, al Rif.

L'exercici del càrrec d'alcalde implicà la realització de gestions directes, generalment acompanyat per secretari municipal, Teodoro Martí Monzó, a València i a Albaida (en aquest cas, pel tema carcerari). El viatge a Madrid el 1921 fou una excepció. Els principals edictes de l'alcaldia, sovint referits a les obligacions impositives i al servei militar, es publicaven en el BOPV.

Els tres anys i mig de mandat de Josep Francés Pastor com a alcalde "constitucional" coincidiren amb un període

d'inestabilitat política al govern de l'estat, desordres socials (especialment a Barcelona) i guerra desastrosa al Rif (Marroc). Els governs espanyols, unes vegades amb domini dels conservadors i altres dels liberals, o formant gabinets de concentració, només duraven pocs mesos. El 8 de març de 1921 era assassinat el cap de govern Eduardo Dato. L'agitada situació espanyola contrasta amb l'estabilitat de la corporació municipal de la Pobla. Però el colp d'estat de Primo de Rivera, que va destituir el govern liberal de l'estat, presidit per Manuel Gracia Prieto, tingué la seua repercussió a la Pobla. L'octubre de 1923, el governador civil primoriverista

aquesta possible oferta. El fet és que, el mes d'octubre del mateix any, el governador Amado cessà Rafael Lluésma com a alcalde de la vila i designà com a tal Josep Francés Pastor, en un gest que sembla una restitució de la legalitat constitucional suspesa per Primo de Rivera l'octubre de 1923²³. No en coneixem les raons ni tampoc si aquesta reposició obeïa al criteri del governador civil o a una proposta de les "forces vives" de la vila, davant la creixent "contestació" política a l'estat espanyol, que haurien trobat en Josep Francés una persona susceptible de ser ben acceptat²⁴. El desprestigi de la monarquia i dels sectors polítics i socials que van col·laborar amb la dictadura de Primo de Rivera era tal, que el republicanisme s'anava imposant arreu, i també a la Pobla. L'agost de 1930, els partits republicans espanyols es van unir i es van conjurar a aconseguir la caiguda de la monarquia (Pacte de Sant Sebastià). De fet, la dictadura del general Primo de Rivera i la dictadura del general Berenguer havien enfonsat no sols la monarquia, sinó també tot el sistema caciquil de la Restauració i el sistema autoritari de la Dictadura. En aquest context, la reposició de Josep Francés com a alcalde era una oferta enverinada per a ell. En tot cas, si acceptà, coneixent el seu tarannà, no ho va fer per ambició personal ni política. La crisi política general s'agreuja amb el fallit intent d'alçament militar republicà de desembre de 1930. La monarquia d'Alfons XIII tenia els dies comptats.

La desaparició dels *Libros de Actas* de l'Ajuntament de la Pobla i l'absència a l'ADP dels Pressupostos corresponents a 1930-1931 i dels expedients de les quintes de 1930 i 1931 ens priven d'uns informacions mínimes sobre aquest segon mandat de Josep Francés. L'11 de febrer de 1931, signava el Padró d'habitants de 1930²⁵. Els canvis polítics es succeïen ràpidament. El 18 de febrer de 1931, dimitia el general Berenguer. El nou cap del Consell de Ministres fou l'almirall Juan Bautista Aznar-Cabañas,

que convocà per al 12 d'abril unes eleccions municipals que presagiaven un canvi polític molt important. No degué ser gens fàcil per a Josep Francés el quasi mig any d'aquest segon mandat. El centredreta de la Pobla no presentà cap candidatura per a les eleccions municipals. En aplicació de l'article 29 de la llei electoral vigent, s'assignà a la coalició republicana-socialista de la Pobla tots els escons de l'Ajuntament. La majoria socialista elegí com a alcalde el líder local del Partido de Unión Republicana Autonomista (PURA), Honorat Jornet Boscà, un ric propietari agrícola de centreesquerra amb bon olfacte polític. La nova corporació en prenia possessió el 15 d'abril de 1931²⁶. El dia anterior s'havia proclamat la II República espanyola i el rei Alfons XIII fugia a l'estranger.

Josep Francés Pastor fou, per tant, el darrer alcalde, per partida doble (1920-1923 i 1930-1931), del període que es coneix com la Restauració monàrquica (1874-1931). Fou l'instrument benintencionat d'un món que s'acabava irremeiablement.

L'exercici de l'alcaldia no fou, però, l'única vegada que Josep Francés Pastor assumí responsabilitats polítiques en el govern municipal de la Pobla. Unes noves circumstàncies polítiques, ja durant la II República espanyola (1931-1939), el van dur de nou a l'Ajuntament, no com a alcalde, sinó com a regidor, i no per votació popular, sinó per designació política. Les coses van anar així. Les eleccions generals del 28 de juny de 1931 van confirmar la victòria de la conjunció republicana-socialista que s'havia donat en les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, amb Manuel Azaña com a cap del govern espanyol. Però en les eleccions generals del 19 de novembre de 1933 guanyà, davant una esquerra fragmentada, la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA), en la qual s'havia integrat la Derecha Regional Valenciana (DRV), de Lluís Lúcia. Ja hem vist que una de les mesures repressives del nou govern fou la destitució de

molts ajuntaments governats per partits d'aquest signe polític, com va ser el cas de la Pobla. Llavors, els governadors civils van designar interinament corporacions alternatives de centredreta.

En concret, l'Ajuntament "popular" de la Pobla sorgit de les eleccions de 1931 fou dissolt per orde governativa el 14 de desembre de 1934. Segons la crònica de *Las Provincias*²⁷, "el lunes 17 del actual [mes de desembre] llegó a esta población el delegado del gobernador civil de la provincia don Rafael Roldán Fernández, con el fin de cambiar el Ayuntamiento popular que desde las históricas elecciones del 12 de Abril de 1931 regían los destinos de esta progresiva villa de Puebla del Duc. Por decreto del 14 del corriente han sido nombrados gubernativamente, con carácter interino, concejales los señores católico-cedistas don Herminio Martínez Fayos, don Salvador Gomar Fabra, don Joaquín Soler Micó, don Bautista Gomar Boscà, don Francisco Soler Bataller, don Estanislao Abargues Fayos, don Bautista Ibáñez Gandía, don José Francés Pastor, el radical don Blas Miquel Bataller y el upetista don Juan Bautista Soler Semper. Estos señores tomaron posesión de los respectivos cargos a presencia del señor delegado, y siendo elegido alcalde el señor Soler Semper, que está dando muestras de gran gobernante, cosa que no sabíamos la mayoría del pueblo, que ignorábamos que el señor Soler Semper tiene la carrera de ingeniero de Montes, Canales y Puertos". En la crònica de *Las Provincias*, Josep Francés apareix com a "católico-cedista". Sembla que Josep Francés i els altres regidors "católico-cedistas" formaven part de la secció local de la Pobla de la DRV. L'agrupació local es degué formar a partir de socis del sindicat agrari catòlic, la Derecha Regional Agraria, els membres del qual solien reunir-se en els locals del bar de Juanita Santamaria, enfront de l'església parroquial. Entre els afiliats, hi havia un dels seus millors amics, Eleuterio Climent. Els dos únics membres del consis-

tori municipal no pertanyents a la DRV eren Blai Miquel, del Partido Radical, de Alejandro Lerroux, de ideologia republicana, i Joan Baptista Soler Semper, que és presentat com a "upetista", és a dir, de la Unión Patriótica, de Primo de Rivera, si bé aquest partit s'havia dissolt el 1930.

La nova corporació municipal governà la Pobla fins que el 24 de febrer de 1936, després de la victòria del Front Popular en les eleccions generals del 16 de febrer del mateix any, tota la corporació fou destituïda. L'orde del governador civil comportà també la restitució de la corporació municipal elegida el 12 de febrer de 1931 i, per tant, la del blasquista Honorat Jornet Boscà com a alcalde²⁸.

Les eleccions generals de 12 febrer de 1936 comportaren el triomf del Front Popular. El 18 de juliol de 1936 es va produir l'alçament militar del general Franco, que provocà una guerra civil a Espanya des del 18 de juliol de 1936 a l'1 d'abril de 1939. Per a la Pobla fou el 29 de març. Ja ha estat dit que Josep Francés Pastor es mantingué al marge de la FET i de la nova administració municipal franquista. Però, seguint una llarga tradició familiar d'implicació en la vida política municipal de la Pobla, el seu fill Josep Francés Martínez en va ser regidor entre 1952 i 1958.

La tradició política d'una família de notables locals vinguda a menys

La incorporació de Josep Francés Pastor al govern municipal de la Pobla el 1920 no és un fet excepcional en la tradició familiar dels Francés. Gràcies al llibre d'Abel Soler, *De la Vilanova de Rugat a la Pobla del Duc* (1999), sabem que un teixidor, "mestre Francés", probablement procedent de la zona d'Ontinyent-Bocairent-Banyeres, es va instal·lar a la Pobla cap al 1500. Ell i el seu fill començaren a adquirir terres i, al segle XVII, els seus descendents es convertiren en una de les principals famílies de la vila i començaren a demostrar un més que notable interès per la cosa pública. El 1576 ja era

justícia de la vila un Gaspar Francés; al segle XVII, consten com a caps del Consell municipal Pere Francés (1622), Gaspar Francés (1645, 1647), Pere Francés (1656) i Josep Francés (1693), com a jurat Pere Francés (1619) i com a síndic Gaspar Francés (1665).

Al segle XVIII, els Francés alteren amb els Ortola, els Boscà i els Batallers en successius governs municipals, llavors proposats als ducs de Gandia, senyors de la Pobla, per l'administrador del ducat de Gandia, dit Alcalde Major. La família dels Francés domina el govern municipal sobretot durant l'últim terç del segle XVIII i primers anys del XIX, fins al punt que hi ha alguna protesta per aquesta concentració de poder polític en una mateixa família. Així, veiem com a alcaldes Josep Francés (1769)²⁹, Gaspar Francés (1783) i Pere Francés (1793); com a regidors Baltasar Francés (1783), Roc Francés (1783), Gaspar Francés (1795), Josep Francés (1797) i Baltasar Francés (1815); com a síndics Vicent Francés (1781), Pere Francés (1783) i Gaspar Francés (1786); com a diputats municipals Pere Francés (1779, 1780) i Josep Francés (1785, 1786).

El *Dietario* (1767-1803) del cirurgià Manuel Miquel, que conserva la família Capsir, aporta diverses notícies sobre els Francés de la darrerria del segle XVIII. Així, en comentar una pugna que hi hagué el 1783 entre l'alcalde de la "Puebla del Duque" i el representant de la duquessa de Gandia, senyora de la Pobla, l'Alcalde Major don Salvador Bas, es deixa entendre que la casa pairal del Francés del carrer Nou podia convertir-se en lloc de reunió de l'Ajuntament de la Pobla. Això solia ser així en els pobles menuts. Heus ací la notícia a què faig referència, on s'observa el predomini dels Francés en el govern municipal (fol. 48r)

El día 11 de febrero de este año 1783, martes, a la noche, en punto de siete y ocho, susedió en esta villa de la Puebla --¡cosa de admirar, que en jamás se ha

visto!-- y es que, aviendo concurrido los señores del Ayuntamiento a casa el Señor Alcalde, que lo era Gaspar Francés, para tratar un método --el mejor-- para que el maestro de aquélla cumpliesse en su obligación en la enseñanza de los niños; advirtiéndolo no siendo junta. A lo qual, los dichos señores de dicho año lo eran: regidor mayor, Roque Bataller; en medio, Leonardo Bataller; tersero, Baltasar Fransés, y, síndico procurador, Pedro Fransés (de éstos, faltó Baltazar Fransés: éste, por haverle avisado), y el cura de esta villa, el Doctor Miguel Prefasi, hijo de Pedreguer.

Y, estando los dichos dándole una corrección al dicho maestro, hijo de Beniarjó, entró en casa del dicho Señor Alcalde el Señor Alcalde Mayor de esta villa, que lo era Don Salvador Bas, hijo de Jábea, hombre temerario, y les preguntó qué asían. Y dixerón los señores que le reprendían [al mestre] de algunas cosas mal echas. Y, entonses, el dicho Alcalde Mayor les puso pena de cinquenta libras. Se presentaron en la Sala Capitular, menos el cura. Vista ésta, sin haser el dicho alcalde mención alguna que tenía auctoridad para mucho más que el otro, sin replicar, se fueron a dicha Sala.³⁰

El 1783 eren, per tant, membres de la corporació municipal al mateix temps l'alcalde Gaspar Francés, el regidor tercer Baltasar Francés i el síndic procurador Pere Francés. El mateix *Dietario* reporta la notícia que el 1793 era regidor segon Vicent Bataller Francés; que el 1795 era regidor major Gaspar Francés i regidor tercer Vicent Pons Francés; que el 1797 era regidor tercer Josep Francés; i que el 1800, l'alcalde Josep Francés continuà l'empedrat dels carrers que havia iniciat l'any anterior el seu predecessor Blai Boscà Fayos. Entre el XVII i el XVIII hi hagué, per tant, almenys sis alcaldes Francés.

Al segle XIX, les successives particions de les propietats dels Francés entre

molts fills havien reduït el pes econòmic i polític local d'una nissaga familiar que havia aconseguit ser una de les més importants de la vila als segles XVII i XVIII. Només cal pensar que els pares del ja citat Blai Francés Bataller, Baltasar Vicent Francés Perelló i Maria Bernarda Bataller Ballester, havien tingut 8 fills (Maria Bernarda, Anna Maria, Emerenciana, Josep Maties, Vicenta Maria, Joaquim, Antoni Vicent i Blai) i que els seus avis paterns, Baltasar Francés Merí i Josefa Maria Perelló, n'havien tingut 4 (Josep, Melxor, Gaspar i Baltasar Vicent). Una família que, a més de la predilecció pel nom de Josep entre els hòmens i de Vicenta entre les dones³¹, va reiterar en nombroses ocasions els noms dels tres Reis d'Orient, fins a punt que tres germans, els suara esmentats, portaren els noms de Melxor, Gaspar i Baltasar.

A principis del segle XIX, fou regidor de la vila Baltasar Francés (1815-1819). Amb la introducció del règim liberal (1833), ara amb competició electoral entre els terratinents més importants, les coses de la política no degueren anar tan bé per als Francés com abans, ja que a penes trobem membres de la família del Francés ocupant càrrecs municipals. L'últim Francés de l'època que hem documentat com a membre de la corporació municipal va ser Blai Francés Bataller, que el 1840, als 31 anys d'edat, va ser elegit regidor de la Pobla de Rugat dins el sistema electoral del primer període del règim liberal, que concedia el vot només als caps de família benestants. La presentació a les eleccions comportava unes despeses personals que, sobretot en cas de fracàs, no sempre era fàcil de recuperar. Segurament es pot trobar ací les raons de la l'escassa presència dels Francés, i potser del mateix Blai Francés després del 1840, en els governs municipals del XIX. El seu net, Josep Francés Pastor, encara el va tractar de xiquet. Qui sap si el fet de conèixer la tradició política familiar va suscitar en ell la mateixa vocació! En tot cas, l'alcalde Josep Francés Pastor de 1920-1923

i 1930-1931 ja havia deixat de tenir el pes social i econòmic que nombrosos membres de la família havien tingut en el passat.

Records familiars i personals

A pesar d'haver nascut jo i de viure els anys d'infantesa a Benicolet, eren moltes les ocasions que els pares em portaven a la Pobla, especialment en els períodes de vacances escolars, per a estar-me amb els iaïos. M'hi reclamaven, i també la tia Adelina. La iaia era la meua padrina de bateig. D'ací que conserve uns quants records d'ells, de la casa pairal i de la vida al carrer Nou³².

La casa dels iaïos, que tenia uns grans arcs al bell mig de les tres primeres navades i diverses habitacions a cada costat, em pareixia immensa, solemne. Formava part de la casa l'estable, amb un cavall i una burra. No calia anar a abeurar els animals a l'abeurador que hi havia al carrer Nou, davant la casa de les Planes, a tocar del carrer Malta³³. La casa tenia un pou prop de l'estable. I, després de cinc navades, s'obria a un gran corral, on hi havia un trull, un cup, unes bodegues, una porquera, uns galliners, un pedregar, un cobert per al ramat de cabres³⁴, el cobert de la portella... Per a mi era un espai per a jugar privilegiat. Ja no funcionava l'almàssera ni es xafigava raïm en el cup, però hi restaven encara moltes gerres d'oli, bótes de vi i tota mena dels atifells del camp o de la matança del porc. Les cambres de dalt servien per a guardar ametles, garrofes, palla, ordi, blat, olives, figues, bellotes, melons d'Alger i de tot l'any... Eren testimoniatsges d'una economia que tendia a ser autosuficient. Els sobrants solien vendre's als mercats de Gandia i Xàtiva.

Sempre em van cridar l'atenció que la casa dels iaïos de la Pobla es convertia cada dia, cap al tard, en lloc de trobada d'amics, parents, veïns i coneguts. Si era l'hivern, el lloc de reunió era la saleta de l'esquerra presidida per sant Francesc

d'Assís, calfada amb el braser de la copa i connectada amb el dormitori dels iaïos. Les converses alternaven amb el joc de cartes –sobretot al burro, a la brisca, al cinquet– i, de tant en tant, roses, caçauts i tramussos. Si era l'estiu, el lloc de trobada eren els voltants exteriors i interiors de la portella, situada al nord i protegida per uns imponents oms –tallats als anys setanta per orde municipal, perquè les arrels, esteses a desenes de metres, feien brotar omets no desitjats entre els veïns–, que tanmateix deixaven entrar un aire suau i veure un magnífic paisatge amb Benigànim, Quatretonda i, molt al fons, el castell de Xàtiva perfectament visibles. Als hiverns, recorde que el iaio s'assentava al costat esquerre de la xumenera trencant pacientment branquetes de llenya, vares i sarments per a anar alimentant el foc. L'última imatge d'eixe record va ser el dia 1 de novembre de 1956, mentre mon pare li preguntava quin era la millor carretera per a anar amb la seua moto Ossa a la fira de Cocentaina. A mi em portava en el selló de la moto. Feia fred. Als estius, al meu iaio li agradava assentar-se en una cadira de repòs a la porta del carrer i a mi assentar-me al seu costat al portal, mentre véiem els carros transportant amunt i avall raïm de rosetti o melons. Començaven a ser anys de prosperitat de la Pobla a causa d'una intensa exportació, sobretot del raïm de rosetti. En dóna un testimoni molt eloqüent l'extraordinari llibre de festes *Puebla de Duc. Programa de fiestas. Año 1959*.

El iaio que vaig tractar ja era septuagenari. Es queixava dels lloms i anava un poc acatxat, però no deixava d'anar al bancal i se m'emportava. D'ací que recorde els noms de les partides: la Bosca, l'Albacor,.... Sempre em va cridar l'atenció els noms de Benifumet i del camí de RafalGANI. Després sabia que són records vius de l'onomàstica morisca. També em feia gràcia el nom del Lunes, on la petita horta abastia la casa de verdures i llegums. Una de les meues destinacions preferides era el camp del Mo-

Josep Francés Pastor, ja complits els 70 anys. Arxiu familiar de la Pobla del Duc.

rer o de l'Estació, per la il·lusió de veure com s'acostaven els trens, amb unes rodes de ferro imponents, tirant fum i anunciant l'arribada amb un xiulit escridassador. El ritual de l'anada era sempre el mateix: el iaio aparellava la burra amb l'albarda i la sària ben subjectes per baix del ventre i la tafarra per baix de la coa o rabo, l'arrimava al marge de la pujadeta particular d'accés a la portella del darrere-cases, s'hi assentava ell primer i després m'ajudava a pujar darrere d'ell i, amb uns "arres" intermitents, ens posaven en menys de mitja hora en el bancal del Morer, situat molt a la vora de l'estació del tren. Mentres ell eixarmentava o desmondava, jo m'acostava a les vies a l'espera de l'arribada d'un tren que, per a mi, en veure'l acostar-se, era com un gegant desbocat. I acudia, corrents, a donar-li la notícia: "Iaio, iaio, que ve el tren..." I tot seguit li'l descrivia. I només de tant en tant l'ajudava, d'aquella manera, a plegar vares. També es trobava a metres de la portella de casa el bancal de l'era del Trinquet, que conservava el

rugló: s'agraïa poder portar fàcilment a casa i al qualsevol hora, segons temporades, raïm, peres (peres de setembre), faves, carxofes o penques. Això era més cosa de la iaia: més d'una vegada la vaig veure menjar pa i penca!

Entre els amics més acostats del iaio hi havia Eleuterio Climent Pla, Benjamí Pastor Calatayud, Gaspar ("Gasparet") Francés Merí, Fèlix Pastor Benavent, Ramon Pastor Calatayud ("Punxó"), Salvador ("Salvoret") Pastor Esteve, Batiste Montaner Gomar ("de Delfina"), Blai Gomar Gomar (el tio "Floreat"), i els veïns Celestí Botella Artés i Pasqual Bataller Gomar. La major part d'ells eren parents, especialment de la rama dels Pastor, i alguns molt estimats, como Benjamí Pastor i Gaspar Francés. S'ajuntaven sobretot al casino de Juanita Santamaria, i a vegades al del tio Amadeo, però també uns i altres es reunien en algunes de les cases respectives. Xarraven i jugaven, preferentment, al truc. Visitar familiars i amics

era un costum molt corrent. A la major part d'ells, no els he coneguts. També solia vindre per la casa dels iaïos Vicent Garcia, "Palpeta", que era el jornalero que més seguidament l'ajudava en les faenes del camp. També l'ajudaven en els treballs del camp Blai Fayos ("el de Lucia"), "Clarinet" i Tomàs Perelló. El iaio difícilment podia comptar amb el fill Rafael, que no estava amb els seus cabals i que de tant en tant li donava més d'un bon disgust. Quanta paciència i resignació, i tanmateix quanta estima i atenció envers ell per part del iaio, de la iaia i de la tia fadrina Adelina!

El iaio i la iaia eren molt sociables. Ell era persona culta, amable i seriosa. "Es feia amb tots i era esplèndid", em deia la mare. La filla Adelina n'era una "escopinnyà". La iaia, en canvi, era riallera i burlesca i li agradava de fer-se de respectar. A sa casa convergia tota classe de persones. I això venia de lluny. La casa, sempre la vaig veure plena de gent i he sentit a dir que sempre havia sigut així. Hi predominaven les visites de dones, més relacionades amb la iaia, especialment les de la germana Maria Martínez Francés (esposa d'Enrique Fayos), la cunyada Maria Francés Pastor, la cosina Rosa Francés Vañó i la neboda Elisa Martínez Francés, però també la senyora Soledat de Bataller, la senyora Felicitat, Carme Guarner Espí i la seua neboda Trini Guarner Sena, Anita Climent, Justa Montaner, Roseta Perelló, Anita la Plana, Amàlia Soriano, Hermila Gomar Bataller, Conxita Boscà, Conxa Gomar Gomar, etc. Alternaven o compaginaven les converses sobre esdeveniments socials i personals, lingüísticament molt sucoses, amb treballs de cosir i brodar. Jo només he conegut, en uns quants casos, les filles³⁵, que van continuar la tradició. Però també hi venien els amics del iaio, entre els quals era molt assidu el cosí Benjamí Pastor, que buscava la menor ocasió per a reunir-se amb ell. Així, aprofitava els dies que, per raons de pluja o neu –llavors freqüents–, no es podia eixir al bancal, per a vindre a cor-

dellar junts a la porta de casa. Jo tampoc no l'he conegut. Abans de la guerra, el iaio i el tio Eleuterio, després de missa, solien anar a esmorzar a ca el tio Benjamí: compraven carn i se la torraven. Bé s'ho mereixien després del llarg dejuni que imposava la Santa Mare Església si volien combregar! En els darrers anys, el iaio continuava reunint-se amb els amics en el casino d'Angelita Monzó Santamaría, especialment cada diumenge o festa, després de missa major de les 10. Recorde que, quan jugaven a cartes, no usaven diners, sinó pepites de garrofa. A mi em portava a missa i, acabada aquesta, em duia al casino, em comprova una bosseta de papes, i així, content, me'n tornava a casa.

Als iaies els feia molta il·lusió reunir-se a casa amb els fills, nets, el gendre Antonio Ferrando Prats i la nora Adela Esteve Cortell. Ja era freqüent abans de guerra que els familiars de la Pobla anaren a Benicolet a veure i, en darrers temps, a cuidar els besavis Vicent i Vicenta Maria. I, després de la guerra, eren els de Benicolet que veníem a la Pobla a visitar iaies i tios. Quantes vegades he recorregut a peu el mateix camí! Uns i altres, fer el camí d'anada o tornada a peu i en una hora i tres quarts aproximadament pel camí de Llutxent, en direcció a la casa Císcar, ens ho trobàvem fet. Ma mare sempre ha recordat com, de molt xiqueta, anava la família a Benicolet, sempre pel camí de la Plantada, de la Bosca i de la casa Císcar: el iaio aparellava molt bé el matxo i sobre l'albarda col·locava la sària; hi feia seure la iaia amb el xiquet Rafael al braç i a continuació ficava les xiquetes Adelina i Anita en els corniols. Què divertit! Guiava el matxo, a peu, el iaio o el germà major, Josep, que feien torns anant a peu o cavall de la burra.

Eren freqüents les reunions de la família gran (avis, germans, fills i nets) amb motiu de les celebracions de l'onomàstica i de les grans festivitats religioses. Els grans referents de la iaia Adelina i de ma mare eren les celebracions a casa

dels besavis de Benicolet, sobretot per Nadal i sant Vicent Ferrer. Per a mi el referent era la casa dels iaies de la Pobla. És al balcó central de la casa dels iaies de la Pobla que el rei Melxor, el 6 de gener de 1953 em va deixar un cavall de cartó amb rodes, que m'estimava molt i que faig fer durar molts anys, fins que se li trencà una pota. El 1954, la casa dels iaies va allotjar el convit per a celebrar la primera missa cantada del carmelità Mateu Benavent Martínez, fill de Mateu Benavent i d'Elisa Martínez Francés i net d'Elisa Francés Vañó, cosina germana de la iaia. El 19 de març de 1956, la celebració del sant del iaio va ser extraordinària, perquè havíem aconseguit que la superiora de les Germanes de la Caritat, de Xàtiva, deixara vindre a la Pobla, acompanyada d'una altra monja, la nostra tia monja, sor Presentació Martínez Francés, germana de la iaia. N'érem molts. La paella estava impressionant, però al cap d'una hora tots estàvem bossant el que havíem menjat. El metge de la família, don Àngel Soler Pastor, no en va poder determinar la causa. Dies després ja la sabíem: les bosses amb les anguiles per a la paella que mon pare havia portat de Benicolet, pescades per ell, s'havien impregnat de les restes de l'arseniat usat per al camp que contenia la bossa de goma de la moto, tanmateix molt neta, en la qual les havia dutes a la Pobla. Amb tot, em queda el record plaent de tota la família gran reunida i una certa mania a les anguiles!

L'última volta que vaig veure viu el meu iaio era en Nadal de 1956. Ell, la dona i els fills Adelina i Rafael es van traslladar en un carro cobert a Benicolet pel camí reial de Gandia per a conèixer els seus dos últims nets, bessons, nascuts el 6 de desembre: l'un Josep Lluís (el primer nom, de secular tradició entre els Francés) i l'altre Salvador (de ressonàncies familiars entre els Ferrando). Ma mare estava molt malalta per les complicacions del part. Tant és així que la meua germana Anna Mari i jo vam passar molts dies en casa dels iaies: la meua

germana a ca'ls iaos de la Pobla i jo a ca l'àvia de Benicolet.

El 16 de gener de 1957 vam rebre per telèfon la trista i inesperada notícia: el iaio havia mort! La meua germana Anna Mari era a la Pobla. Mon pare em va portar de Benicolet en la seua Ossa. La mare, impedida, es va quedar a Benicolet. Havia nevat i m'impressionà veure'l mort en la sala d'estar, sota la mirada de la imatge de sant Francesc d'Assís. Ja no podria dir: "Iaio!". Sempre he tingut i tinc present aquella imatge del iaio mort. Quina tristesa el dia del seu comiat definitiu! Em queda el consol que el seu llit i els mobles de la seua habitació les he instal·lades en la meua casa de Benicolet, presidida pel mateix quadre de sant Francesc d'Assís del capçal del seu llit.

Evocar records des de la distància de sis dècades i des de l'infantesa corre el risc de la idealització. Però, vistos els testimonis dels qui han conegut millor el meu iaio, no tinc dubte que fou l'home bondadós, treballador, senzill, generós i obert que encara vaig conèixer. La seua dimensió pública correspon a la d'una persona que veia en la intervenció política un mitjà per a la defensa dels interessos dels propietaris agrícoles que vivien de la terra, mai per protagonisme social ni per a l'enriquiment personal. "Et quedaràs amb els saragüells!", li advertia sovint la seua dona. Defensava la família i les tradicions religioses. Potser començà a advertir que s'acostaven temps nous, amb canvis socials, econòmics i tecnològics que demanaven obrir-se pas. No deixà de ser mai políticament democratacristià i de profundes conviccions catòliques. No combregà amb cap de les dues dictadures amb què hagué de conviure molts anys. Amb ell es tanca una nissaga familiar, profundament arrelada a la Pobla, que va veure en la terra i en els valors tradicionals la base i el sentit de la seua existència.

Notes.-

1. Dec i agraiïsc moltes d'estes informacions i orientacions a Antonio Calzado, Abel Soler, Jacob Mompó, Santi Vallés, Xavier Asins, Alfons Vila, Julio López Iñiguez i Salvador Bravo Soler. També agraiïsc l'ajuda tècnica de Maite Simon i d'Inma Mesa.
2. Era el nom oficial de la vila, que el 26 de juny de 1916 serà substituït pel de Puebla del Duc, tot i que el nom tradicional havia estat la Pobla del Duc, que ara és la denominació oficial.
3. Mariana Pastor Fayos era filla de Fèlix Pastor i Manuela Fayos, que vivien al carrer de Sant Francesc, núm. 7. Les dades que anirem adduint sobre lloc de residència i l'edat de les persones esmentades procedeixen dels diferents llibres de Matrícula Parroquial de l'Arxiu Parroquial de la Pobla. Les dades familiars procedeixen dels documents notarials de l'Arxiu familiar de la Pobla.
4. La casa pairal s'hauria construït ja al segle XVIII, segons Abel Soler, *De Vilanova a la Pobla del Duc: persones i fets d'un poble de llauradors de la Vall d'Albaida*, La Pobla del Duc, Ajuntament de la Pobla del Duc, 1999, p. 350. Per testament de Blai Francés Bataller, la casa pairal es dividí en dos: una anà a parar al fill major, Blai Francés Boscà (carrer Nou, 6), i l'altra, al fill segon, Josep Francés Pastor (carrer Nou 8). Aquest, al seu torn, per testament de 1955, dividí la part que li correspongué de la casa pairal entre la seua filla Adelina (ara núm. 10) –hui propietat del seu net, Antoni Ferrando Francés– i el seu altre net José Francés Esteve (ara número 12) –que ara habita la viuda, Carmen Monzó–. La partició efectiva es produí el 1958. Com a testimoniatge extern del conjunt primitiu, només en resta una façana nova amb decoració homogènia compartida.
5. És en aquest context que s'entén la tradició familiar segons la qual Vicent Martínez Vidal, quan venia a la Pobla amb el seu cavall i passava per davant de la casa on vivia la jove Vicenta Maria, li reiterava, en veure-la: "Amb tu m'he de casar".
6. Vicenta Maria Francés Boscà, que morí a Benicolet, l'1 de juliol de 1928, passà a cuidar el seu germà discapacitat Rafael (que també hi va morir, el 1920). A canvi, el nebot, Josep Francés Pastor, s'ocupava de les terres que Vicente Maria posseïa a la Pobla.
7. Hui, la casa del carrer Nou, núm. 6, és propietat de les netes de Blai Francés Boscà: Rosa (difunta), Maria i Hermínia Climent Francés, com a hereues de la seua segona filla, Rosa Francés Vañó, casada amb Eleuterio Climent Pla, i com a compradores de la part de dalt, que havia correspost a Elisa Francés Vañó, la germana major. Elisa es casà amb Vicent Martínez Roig, dit el Senyoret, de Benicolet, i hi vivia al carrer Nou, núm. 4.
8. La imatge de sant Francesc d'Assís, en fusta policromada i estofada, és del segle XVII. Hui es troba en casa dels hereus de José Francés Esteve, carrer Nou, núm. 12, en una fornícula de la sala d'estar, que és l'original de la casa. La foto que reproduïsc, realitzada per Salvador Climent Ferrando, és una gentilesa de Carme Monzó, vídua de José Francés Esteve i mare dels hereus José Antonio i Alberto Francés Monzó, que també han heretat el malnom de Trena.
9. Adelina Martínez Francés, filla de la poblana Vicenta Maria Francés Boscà, nasqué a Benicolet el 2 de març de 1885 i traspassà a la Pobla el 30 de juliol de 1971. Era germana de Vicent, Joan, Leocàdia (que vivien a Benicolet), Presentació (monja de les Germanes de la Caritat, a Xàtiva), i Maria (que també passà a viure a la Pobla, en casar-se amb Enrique Fayos). Adelina passà a viure a la Pobla, en casar-se amb Josep Francés Pastor (1906). La filla, Anna Francés Martínez, coneguda com a Anita, natural de la Pobla, passarà a viure a Benicolet, en casar-se amb Antoni Ferrando Prats (1943), i la neta, Alicia Ferrando Francés, de Benicolet, passarà a viure a la Pobla en casar-se amb Salvador Climent Orolà (1981).
10. Joan Baptista Soler Semper i Conxa Francés Pastor s'instal·laren en la casa del carrer del Mesón o de l'Hostal, núm. 19, on nasqueren els seus tres fills, Joan, Lluís i Josep, i on hui viu la neta, Conxa Soler Pastor. Maria Francés Pastor, en casar-se amb Rafael Soler –el tio Rafelet–, passà a viure a la casa de la tia Blaia Pastor Fayos, el núm. 7 del carrer de Sant Francesc, i ací on nasqueren els seus fills Maria, Rafael i Felip Soler Francés.
11. Blaia Pastor Fayos (1851-1924) deixà l'herència als tres fills de Mariana que la van sobreviure: Conxa, Josep i Maria.
12. Als estius dels anys vint solia passar llargues temporades a la Pobla Manuel Sanchis Guarner, orfe de pare i mare. Son tio i tutor, el canonge Josep Sanchis Sivera, solia deixar-lo en casa de Mercedes Guarner Aguiló (que faltà el 1948 i és enterrada a la Pobla), germana de Maria Guarner Aguiló, mare de Manuel Sanchis Guarner, i viuda del poblà Francisco Gomar Ferri (1882-1918), que vivien a la plaça de la Independència, núm. 3, de la Pobla. Don Federico i Maria Guarner, filla del militar Ricard Guarner Franco, eren parents. Manuel Sanchis Guarner tenia com a segon nom propi Ricard, el del seu avi, en record d'ell. També tenia casa a la Pobla, en la plaça homònima, un altre parent de don Federico, el poeta Lluís Guarner Perez (1902-1986).
13. AMPD, *Libro de Actas*, núm. 13, sessió del 6-VIII-1936.
14. Anna Francés, que ja havia destacat al col·legi de Sant Josep de les Germanes Trinitàries per l'afició al teatre, sempre recordà de memòria bona part del paper de *Temple y rebeldía* que li tocà representar i es va alegrar molt quan, pocs anys abans de morir, li vaig aconseguir un dels pocs originals de l'òbreta hui coneguts, adquirint a la llibreria Renacimiento, de Sevilla.
15. En el núm. 113 (10-V-1920) del BOPV, Sección Ayuntamientos, pàg. 3, apareix el primer edicte de Josep Francés com a alcalde de la Pobla, datat el 30-IV-1920. Deixaran d'aparèixer a partir d'octubre de 1923.
16. La documentació de la "Cuenta de Ordenación o de Presupuesto de esta localidad, correspondiente al año 1919-1920, que rinde el alcalde D. Juan Bautista Abarques Fayos", guardada a l'Arxiu de la Diputació de València, Secció H.2. Contabilidad, expedient 2184, caixa 493, permet constatar que aquest encara signava com a alcalde el 27 d'abril de 1920, però ja no el 24 de maig, en què Josep Francés signa la providència que dona per presentats els comptes municipals de 1919-1920. Componia la corporació municipal, a més de l'alcalde, Daniel Sanz Cor-
- tés, Vicente Fayos Ferrando, José Gomar Bort, Emilio Climent Boscà, Vicente Mompó Mompó, Juan Bautista Soler Semper, Salvador Pastor Esteve i Blas Bataller Ucheda. Alguns d'ells ja havien estat regidors durant el mandat d'Abarques: Daniel Sanz, Vicente Fayos, José Gomar i Juan Bautista Soler Semper. De fet, Josep Francés ja havia pres possessió com alcalde abans del 30 d'abril de 1920, ja que en aquesta data signa l'edicte que serà publicat al BOPV, núm. 113, de 10-V-1920, Sección Ayuntamientos, pàg. 3. En el "Presupuesto" de 1922-1923 figuren com a nous regidors Salvador Gomar Climent, Blas Gomar Ferrer, Ramón Gomar Gandia (dels dos últims consta, en document datat el 5-V-1923, que "no saben firmar"; algun altre ho feia amb dificultat). Es mantingueren Vicente Fayos, Vicente Mompó, Blas Bataller i Juan Bautista Soler. Les darreres eleccions municipals parcials foren el 23-IV-1923. Gràcies als arxius anuals, sabem que el dipositarí dels fons municipals fou Federico Guarner Jornet el 1920 i 1921, i José García Blasco, el 1922 i 1923.
17. Joan Baptista Soler i, sobretot, Fèlix Pastor Esteve (1861-1938), germà de Salvador Pastor Esteve, són els protagonistes principals d'un romanç anònim d'un full que circulava imprès per aquells anys (que fa temps vaig publicar en un dels llibres de les festes patronals de la Pobla), on es retraten molt bé les maniobres polítiques del moment per a fer-se amb l'alcaldia. Entre els protagonistes de les maniobres hi havia fins i tot dones, com Carolina Benavent Flores (1865-1949), esposa de Fèlix, en un moment en què a les dones encara no se les havia reconegut el dret a votar. Aquest dret, els serà reconegut en la Constitució de 1932.
18. Luis del Valle, "Viticultores ... a la lucha", *Revista de Gandia*, 28-V-1921, pàg. 4. La crònica publicada en aquesta Revista, dirigida per Josep Maria Capsir Banquells (1887-1960), datada el 20-V-1921, fa referència a la lectura de les conclusions d'una assemblea d'agricultors celebrada al Teatre Olimpia, de València, el 8 de maig, i a "varios discursos fogosos, por cierto muy bien documentados, de algunos asistentes al acto", així com a d'altres intervencions que "sirvieron de revulsivo a las masas agrarias allí congregadas, hartas pacíficas y resignadas hasta hoy". El cronista acaba així: "labradores, viticultores, esclavos de la tierra, ... organizaos, uníos, de los contrario pereceréis".
19. Les despeses ocasionades "en el viaje verificado á Madrid, el día 24 de Mayo último, en representación de la Corporación" van pujar a 75 pessetes, segons consta en el "Presupuesto" de 1921-1922, guardat a l'ADPV, Secció H.2. Contabilidad, expedient 2896, caixa 824.
20. A l'ADV es conserven els expedients generals de quintes (sorteig i alistament) de 1920 (15-II-1920), que firma encara l'alcalde Abarques, els de 1921 (9-I-1921), 1922 (8-I-1922) i 1923 (7-I-1923), que signa l'alcalde Francés, i el de 1924 (6-I-1924), que signa el nou alcalde Francisco Climent Savall. No se'n conserven de posteriors. Les Actes aporten els noms de l'alcalde i dels regidors, i a vegades els del jutge i del rector de la parròquia. El 1922, el rector és Francisco Ferri Pascual; el 1923, el jutge és Eduard Guarner Espí (que ja ho havia estat el 1920, segons BOPV, 93, de 16-IV-1920) i el rector, Alfredo Benavent; el 1924, el jutge és Ladislao So-

riano i el rector, Alfredo Benavent. Gràcies a les certificacions a propòsit de les quintes podem conèixer dades sobre la vida social i econòmica de la vila, com ara la del 6-II-1923, on es fa constar que el jornal mitjà que s'hi pagava era de 3 pessetes.

21. José-María Capsir y Banquells, *El Santísimo Cristo de la Pobla del Duc. Monografía escrita en valenciano y traducida por su autor*, València, 1955, pàg. 22. Entre les manifestacions religioses del moment, que hi assenyala Capsir, destaquen la represa de la construcció de la capella de la Comunió, al temple parroquial, el 31 de juliol de 1923, i la creació, el 20 de maig del mateix any, del Col·legi de Sant Josep, encomanat a les monges trinitàries, per disposició testamentària d'Elisa Jordà, viuda de Pla, que donà a tal efecte la casa que posseïa al carrer de sant Cristòfol. Fou el col·legi en el qual van ser educades les filles de Josep Francés, Anita i Adelina, on s'imposaven castics o pagar una multa si s'escapava alguna paraula en valencià. Concretament, en una ocasió a Anita li van imposar una multa de 10 cèntims, que, avergonyida, hagué de demanar a sa mare. La dictadura primoriverista intensificà l'ofensiva en favor de la castellanització. Cfr. Julio López Iñiguez, "La Unión Patriótica primoriverista en la Vall d'Albaida", *Almaig*, 30 (2014), pp. 193-196.

22. En el núm. 13 (15-I-1930) del BOPV, Sección Ayuntamientos, pàg. 4, apareix l'últim edicte signat per l'alcalde primoriverista Francisco Climent Savall, datat el 2-I-1930. En el núm. 83 (7-IV-1930), Sección Ayuntamientos, pàg. 4, apareix el primer edicte signat pel nou alcalde Rafael Lluesma Gras, datat el 26-III-1930. L'últim edicte signat per ell apareix al núm. 261 (31-X-1930), pàg. 6, datat el 17-X-1930.

23. El primer edicte de Josep Francés com a alcalde de la Pobla publicat al BOPV apareix al núm. 273 (14-XI-1930), pàg. 8, datat el 3-XI-1930.

24. No sols han desaparegut els *Libros de Actas* de l'Ajuntament de la Pobla, sinó també les Pressupostos corresponents a 1930-1931, absents a l'ADV. Tampoc no es troben ací els expedients de les quintes de 1930 i 1931.

25. Padrón municipal de los vecinos domiciliados (presentes y ausentes) y transeuntes que se inscribieron en este término el día 31 de diciembre de 1930, AMPD, caixa 219. El darrer núm. del BOPV que porta un edicte de l'alcalde Josep Francés és el 55 (5-III-1931), pàg. 3, amb data de 27 de febrer de 1931, encara que amb "firma ilegible".

26. AMPD, *Libro de Actas*, núm. 12, pàg. 44.

27. "De Puebla del Duc. Nuevo Ayuntamiento", dins la secció Noticias de la Región, *Las Provincias* (28-XII-1934), pàg. 12.

28. Arxiu Municipal de la Pobla del Duc (AMPD), *Libro de Actas*, núm. 12, pàg. 44, sessió extraordinària del 24-II-1936. És el primer *Libro de Actas* de la Pobla que s'ha conservat. Conté les sessions celebrades entre el 10 de febrer de 1935 fins al 29 d'abril de 1936. Porta nombroses dades sobre situació social, política i econòmica de la Pobla d'aquesta època Antonio Calzado, *II República, guerra civil y primer franquismo: la Vall d'Albaida (1931-1959)*, tesi doctoral dirigida per Albert Girona, Universitat de València, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història Contemporània, 2004.

29. Paco Gomar, «Nomenament de càrrecs mu-

nicipals de la Pobla a l'any 1769», en *La Pobla del Duc. Festes 2006*, agost 2006, pp. 92-95, on publica el nomenament de Joseph Francés com a alcalde de la Pobla. L'autor constata que: «el poder econòmic i polític de la Pobla estava controlat per un grup de famílies com els Bataller, els Francés i els Boscà (encara que eixe nom no aparega), les quals mantindrien una estreta relació amb el Governador de la casa de Gandia».

30. Dec la transcripció a Abel Soler Molina.

31. Així, els pares de Baltasar Francés Merí foren Josep Francés i Vicenta Merí, que van viure a la primera meitat del segle XVIII. El fill major, el net major i el besnet major de Josep Francés Pastor porten com a primer nom propi el de Josep. També ha portat el nom de Josep, la seua besneta Maria Josep Gomar Francés (1969-2018), filla de Maria Francés Esteve i de Juan Gomar.

32. Els records familiars, quan no són personals, procedeixen de ma mare, Anna, de ma tia, Adelina Francés Martínez, ja difuntes, i, en els darrers mesos, d'altres familiars, com Maria i Hermínia Climent Francés, de 97 i 94 anys respectivament, i de diversos veïns de carrer. A tots ells, moltes gràcies.

33. El carrer de Malta és el que conduïa a la font i al llavador del poble. No es pot descartar que Malta siga una deformació d'Al-Mata, nom àrab que significa 'la font'. Així, el camí d'Al-Mata a'hauria convertit amb el temps en el carrer de la Malta o Malta.

34. Al cobert del corral guardava les cabres del seu ramat Pepe, germà de la tia Pauleta, la dona de Lluís Tormo. En un primer moment, Pepe portava les cabres a les cases que volien comprar llet, i l'esmunyia a l'instant, però després eren les persones interessades les que acudien al corral del tio Trena i s'emportaven la llet a casa.

35. Entre elles, especialment Maria Soler Francés, filla de Maria Francés Pastor, i les germanes Maria, Leocàdia i Angelita Fayos Martínez, filles de Maria Martínez Francés i Enrique Fayos. Visitar els parents és un costum que practicà habitualment la tia Adelina Francés Martínez: els meus records de Maria Francés Pastor, tan delicada dels ossos, i de Joan Baptista Soler Semper, ja irremeiablement malalt en el llit (traspassats el 1958), tals com els vaig conèixer, van associats a eixes visites, perquè ella m'hi solia dur.

La Nostra Terra

*Aquesta revista s'acabà d'imprimir
al taller d'ENCARTE d'Agullent
el dia 27 de novembre de 2018,
festivitat de la Mare de Déu
de la Medalla Miraculosa*

LAUS
+
DEO